

Jari Eilola ja Laura-Kristiina Moilanen (toim.), *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla* (Historiallinen Arkisto 139), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2013, 402 s.

Ihmisten välinen vuorovaikutus on historiallisesti jäsentynyt monenlaisten sosiaalisten kokonaisuuksien kautta. Nämä ovat olleet vahvasti läsnä yhteiskuntatieteellisessä ja humanistisessa tutkimuksessa, oli kyse sitten perheestä, suvusta, luokasta tai (nyttemmin) verkostosta. Yhteisö on vanhastaan kuulunut ihmistieteiden peruskäsitteisiin eräänlaisena ryhmämuodostuksen yleisnimityksenä. Sosiologiassa yhteisökäsitteellä on ollut erityistä painoa siksi, että yhteiskunnan suuri kertomus on hahmotettu perinteisen yhteisön hajoamisen ja modernin yhteiskunnan nousun jatkumona. Ajatusmalli nojautuu Ferdinand Tönniesin (1855–1936) laajaa vastakaikua herättäneeseen *Gemeinschaft–Gesellschaft*-käsitepariin. Tönniesin vuonna 1887 lanseeraamassa erottelussa yhteisö edusti luonnollista ja myönteistä vuorovaikutuksen mallia vastakohtana myöhemmän yhteiskunnan kylmän laskelmoiville suhteille. Historiantutkimus on osoittanut, että Tönniesin näkemys esiteollisen ajan yhteisöistä kanssakäymisen paratiiseina on vahvasti romantisoitu. Mallin suurin heikkous on, että menneisyyden yhteisöjen kielteiset piirteet on jokseenkin systemaattisesti jätetty niiden myönteisten ominaisuuksien varjoon.

Jari Eilolan ja Laura-Kristiina Moilasan toimittaman artikkelikokoelman *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla* voi katsoa jatkavan tiellä, jonka päämääränä on vanhan yhteisöjä koskevan idealisoidun kuvan tarkentaminen vankkaan lähdetyöhön perustuvan historiallisen tiedon kautta. Kirja koostuu laajasta, yhteisöjen olemusta ja muutosta onnistuneesti kartoittavasta johdannosta sekä yhdeksästä artikkelista. Kirjoitukset ulottuvat ajallisesti myöhäiskeskiajan birgittalaissääntökunnasta viimeaikaisiin kuntaliitoksiin ja kotiseudun merkitykseen alueellisen identiteetin muodostumisessa. Kuten kirjan toimittajat johdannossa toteavat, hankkeen tarkoituksena on ollut koota yhteen erityyppisiä aiheita, joiden yhteisenä nimittäjänä toimii yhteisöllinen tarkastelu. Heterogeenisyydestään huolimatta artikkeleita yhdistää keskittyminen yhteisöllisiin rajoihin sekä niitä koossa pitäneisiin mekanismeihin. Teoriahistoriallisia näkökulmia tai keskustelua yhteiskuntatieteellisen yhteisötutkimuksen kanssa kirjoituksista on turha hakea.

Artikkelit keskittyvät ennen kaikkea arvioimaan yhteisöjä empiiriseltä ja konkreettiselta pohjalta. Viime kädessä ne etsivät vastausta siihen, millaisesta yhteensuostumisesta kunkin yhteisön tapauksessa on ollut kyse.

Perinteisen joskin kiistanalaisen käsityksen mukaan suvuilla ja laajemmilla sukuryhmillä oli Pohjois-Euroopassa hallitseva asema ennen keskiajalla käynnistynyttä ja 1600-luvulla nopeutunutta valtion vahvistumista. Saman ajatuskulun mukaan yhteisöjen keskiajalle ajoittunut nousu kytkeytyi sukujen heikentymiseen. Kirjan artikkeleista voi päätellä, että sukujen merkitys oli uudella ajalla vähentynyt näkyvimmin oikeudenkäytössä, jota valtio dominoi tehokkaasti. Sen sijaan monilla muilla elämäntilanteilla sukulaisuus säilyi ihmisiä yhdistävänä tekijänä. Kaupungeissa omien porvareiden jälkeläiset asetettiin etusijalle päätettäessä oikeudesta harjoittaa kauppiaan tai käsityöläisen ammattia. Aateliston piirissä suku- ja syntyperä ohjasivat vähintään samalla painolla miesten taivalta sotilasuralle. Tämä käy ilmi Antti Räihän kaupungin elinkeinonharjoittajia, Merja Uotilan maaseudun käsityöläisiä ja Ville Sarkamon karoliinisotureita koskevista artikkeleista. Karoliinisilla upseereilla oma joukko-osasto saattoi tosin olla vielä vahvempi yhteisöllisen leimautumisen kohde ja uralla etenemisen moottori kuin sukutausta tai armeija kokonaisuutena.

Keskeinen osa menneisyyden yhteisöjen sisäistä dynamiikkaa kytkeytyy niiden arvoihin ja normeihin. Käräjät olivat keskiajalla ja uuden ajan alussa keskeinen yhteisöllisten konfliktien ratkaisuareena, jossa yhteisöjen toiminta tulee poikkeuksellisen näkyväksi. Vaikka kruunu oli ottanut lainkäytön tiukasti omiin käsiinsä, yhteisö, tai pikemminkin sitä edustanut kärjärahvas, pystyi vaikuttamaan monella tavalla oikeuden päätöksiin. Piia Einonen kuvaa, missä määrin 1600-luvun alkupuolen Tukholmassa raastuvanoikeuden ja raadin sekä toisaalta kaupunkilaisten vaatimukset kävivät yksiin. Emmi Lahden kirjoitus 1700-luvulla Paltamossa toimineesta parantajasta osoittaa Einosen tavoin, että normejaan tiukastikin valvonut yhteisö saattoi sietää poikkeavaa käyttäytymistä pitkään ainakin, jos häirikkö koettiin tavalla tai toisella korvaamattomaksi.

Marko Lamberg laajentaa kiinnostavasti yhteisön piiriä paikallisesta, kasvokkain tapahtuvasta vuorovaikutuksesta ylikansalliseen tai ylirajaiseen yhteisöön. Benedict Anderson esitti 1980-luvulla ajatuksen kuvitteellisesta yhteisöstä, jolla hän tarkoitti ihmisryhmää, jota pitää koossa vain usko yhteisön olemassaoloon. Kuvitteelliset yhteisöt ovat niin suuria, että niiden jäsenet eivät yleensä voi tuntea toisiaan henkilökohtaisesti. Esimerkiksi kansakunnat ja etniset ryhmät ovat tällaisia kuvitteellisia yhteisöjä. Lamberg käsittelee kirjoituksessaan birgittalaisen sääntökunnan ylirajaisia piirteitä. Vaikka kyse oli Andersonin tarkoittamaa kansakuntaa paljon rajatumasta kokonaisuudesta, myöhäiskeskiajan birgittalaisten keskuudessa eri luostareista tulleita veljiä kohdeltiin kaikkialla samalla tavoin. Yhteisen säännösten yhtenäisyyttä ja yhteenkuuluvuutta rakentava voima riitti ylittämään suhteellisen pitkätkin maantieteelliset etäisyydet, olkoonkin, että ensisijaisempi yksilön samastumisen kohde oli todennäköisesti oma luostariyhteisö.

Sofia Kotilainen ja Pasi Saarimäki keskittyvät sisäsuomalaisissa maaseutuyhteisöissä 1800-luvun lopulla esiintyneisiin aviottomia lapsia koskeviin tapauksiin ja siihen, miten yhteisö selvitti isän henkilöllisyyden ja tarvittaessa painosti tätä kantamaan taloudellisen ja moraalisen vastuunsa. Kotilaisen ja

Saarimäen havaintojen perusteella voi päätellä, että perinteinen, (oletetusti) tiivis maaseutuyhteisö oli 1800-luvun lopulla muuttamassa muotoaan. Yhteisöllisten normien noudattamista tärkeämpää oli uudenlainen perheen ihanne, jonka mukaan ihmisten toivottiin menevän naimisiin ja vastaavan yhteiskunnan odotuksiin miehinä ja vaimoina. Yhteisön jääminen taka-alalle näkyy siinäkin, että vanhemmat ja osin muut sukulaiset olivat ylivoimaisesti tärkein osa aviotonta äitiä tukevaa sosiaalista verkostoa.

Kirjan artikkelit muodostavat ajallisesti kattavan katsauksen yhteisöllisyyden kehityksestä. Tarkastelu ei pääty esiteollisen ajan yhteisöihin, sillä kaksi viimeistä kirjoitusta keskittyvät paikallisuuden merkitykseen yhteisöllisen identiteetin rakentumisessa tämänhetkisessä maailmassa. Perinteisen yhteisöllisyyden murenemista on usein pidetty leimallisena myöhäismodernin yhteiskunnan tunnusmerkkinä. Väestönkasvu, muuttoliike, individualismi ja ylipäättään kaikkialle ulottuva dynaamisuus ei ole jättänyt sijaa entisen kaltaisille paikallisesti rajatuille sosiaalisille suhteille. Kuitenkin muun muassa William McNeill on päinvastoin korostanut, että kiihtyvään tahtiin globalisoituvassa maailmassa paikkaan sidonnaiset yhteisölliset siteet nousevat jälleen uuteen arvoon. Sekä Minna Mäkisen että Sulevi Riukulehdon artikkelit näyttäisivät tukevan tätä tulkintaa. Mäkisen mukaan kotikunta on mahdollista nähdä Andersonin kuvaamana kuvitteellisena yhteisönä, jonka kaikki jäsenet eivät ole tavanneet toisiaan eivätkä tunne toisiaan, mutta joilla silti on yhteisestä perustasta omaksuttuja, ainakin osittain yhdensuuntaisia mielikuvia yhteisöstään. Vastaavasti Riukulehto osoittaa, että kotiseudusta voi muodostua henkilökohtaisista kokemuksista rakentuva tulkinta ympäröivästä yhteisöstä, osa yksilön alueellista identiteettiä.

Yhteisön käsite on askarruttanut tutkijoita aina. Käsite tuntuu tehokkaasti pakenevan määrittely-yrityksiä, luultavasti niin yhteisön monimerkityksisyyden takia kuin siksi, että sitä voidaan tarkastella niin monista eri näkökulmista. Myöskään kirjan artikkeleilla ei ole tarjota selkeää vastausta siihen, mikä 'yhteisö' varsinaisesti on. Kirjoituksissa käsitettä ei juuri problematisoida, vaan eri ympäristöissä (oletetusti) toiminut yhteisö otetaan yleensä annettuna itsestäänselvyytenä, 'käräjärahvaana' tai 'paikallisyhteisönä'. Jää epäselväksi, missä mielessä vaikkapa käräjärahvas edusti esiteollisen ajan maaseudulla yhteisöllisyyttä. Missä määrin sen esiintyminen käräjien yhteydessä heijasti "yhteisön" näkemyksiä ja missä määrin lakien ja valtion vaikutusta? Ongelmallista on myös eräissä artikkeleissa näkyvä väljä rajanveto yhteisön ja "lähipiirin" välillä. Jos lähipiirillä viitataan yksilön lähisukulaisiin, kuten paikka paikoin voi huomata, yhteisökäsitteen sisältö hämärtyy entisestään. Analyttisesti perustellumpaa on pitää yhteisön, suvun ja perheen käsitteet selkeästi erillisinä. Erityisen hankalaa on kaupungin tai rajatummin porvariston hahmottaminen yhteisönä. Einonen ja Räihä tuovat artikkeleissaan hyvin esiin, miten ristiriitaisen ja epäyhtenäisen ryhmän porvaristo muodosti. Tutkijalle tämä monimuotoisuus tuottaa ilmeistä päänvaivaa. Einosen sanoin: yhteisö on ennen kaikkea tutkijan konstruktio kaupungin sosiaalisesta rakenteesta, ei aikalaisen tapa hahmottaa kaupunkiaan.

Yhteisöllisyyden perintö on tervetullut lisä yhteisöjä koskevaan keskusteluun. Pitkän aikavälin kattavat tapaustutkimukset valottavat kiinnostavasti yhteisöjen sisäistä dynamiikkaa ja sen muutosta. Epäilemättä

perinteisissä yhteisöissä kaikkialle ulottuva sosiaalinen valvonta tuntui monista ahdistavalta ja rajoittavalta, mikä on kaukana Tönniesin vaaliman yhteisöllisen onnelan ideaalista. Kirja osoittaa, että yhteisö on edelleen ajankohtainen käsite huolimatta yhteiskuntatieteellisen yhteisötutkimuksen hiipumisesta. Artikkeleista voi myös havaita, että uuden yhteisötutkimuksen voima piilee sen kyvyssä hyödyntää uusia käsitteitä ja metodisia lähestymistapoja, kuten mikrohistoriaa, marginaalihistoriaa ja verkostanalyysia. Mikäli yhteisöillä on paikkansa myös tulevassa tutkimuksessa, se edellyttää luultavimmin kahta asiaa: metodista ja teoreettista laaja-alaisuutta sekä yhteisöjen ja niiden välisten suhteiden kytkemistä osaksi laajempia kokonaisuuksia, suuntautumista kohti Heikki Lehtosen painottamaa 'suurta kertomusta'.

Mika Kallioinen, FT
Suomen historia, Turun yliopisto
mikkal[at]utu.fi